

Наци Бекташ Велі'нин İlmî Yönüne Genel Bir Bakış

A General Survey on the Scientific Respect
of Наци Bektash Velî

Основен Преглед На Научните Направления
На Хаджи Бекташ Велі

Uğur SÜMER*

ÖZET

Hacı Bektaş Veli, Türk tasavvuf sistematığının baş mimarlarından biri olmasının yanı sıra; ilmi, kelâmı, derin felsefî düşünceleriyle de büyük bir mütefekkindir aynı zamanda. O, Anadolu'da geliştirmiş ve yaymış olduğu öğretilerinde ilmi ve bilgiyi hep önde tutmuş ve bunu da "ilimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır" vecizesiyle taçlandırmıştır.

Bu yazıda, Hacı Bektaş Veli'nin tarihî şahsiyetine genel bir yaklaşım çerçevesinde değinilerek öğretilerine temel oluşturan derin ilmî anlayışına, başta eserleri vesilesiyle, değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektaş Veli, Horasan, Anadolu, Türkistan, İlim, Akıl.

ABSTRACT

In addition to being the master builder of the Turkish sufism, Hacı Bektash Velî is a great thinker(sage) with his wisdom, Islamic theology and deep philosophical thought. In his doctrine he developed and taught in Anatolia, he gave priority to science and he crowned it with this saying, "The way that doesn't reach the science is dark."

In this article, on the prompting of Hacı Bektash Velî's works, his deep scientific thought that formed a basis for his doctrine was handled by mentioning his historical figure in terms of a general point of view.

Key Words: Hacı Bektash Velî, Khorassan, Turkistan, Anatolia, Science, Wit.

* Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Vakfı Mütevelli Heyeti Başkanı ve Başbakanlık Çevre Eski Müsteşarı.

РЕЗЮМЕ

Хаджи Бекташ Вели е един от главните архитекти на турската мистична система. Със своите научни, религиозни и дълбоко философски идеи, той се нарежда сред големите мислител на своето време. Той развива и разпространява своите идеи в Анадола, като поставя на първо място науката и знанието. Своите виждания той изразява със следния афоризъм: “Краят на пътя, който не минава през знанието е тъмнината”.

Настоящата разработка разглежда Хаджи Бекташ Вели като историческа личност, обръща внимание на неговите научни виждания, правят се оценки на най-главните му произведения.

Ключови Думи: Хаджи Бекташ Вели, Хорасан, Анадола, Тюркистан, Наука, Съзнание.

Hacı Bektaş Veli hakkında pek çok kitap, makale yayınlanmış ve sempozyum düzenlenmiştir. Bu çalışmaların bazısında Onun Şaman olmasından tutun da büyük bir mutasavvıf olduğuna kadar çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

Hacı Bektaş Velî M. 1209 yılında Nişabur'da dünyaya geldi. Babası Hz. Ali soyundan yedinci İmam Musa Kâzım torunlarından *Sultan Şeyh Seyyid İbrahim*, annesi ise Şeyh Ahmed'in kızı Hatem veya Hatme hatundur. (Köprülü, 1976: 51).

Onun eğitim-öğretimden geçtiği, ilim halkası ve hocalarının ne kadar özenle üzerinde durduğunu gösterir. (Ocak, 1992: 65).

Çocukluğunun Nişabur'da geçmesi; Türkistan piri Hoca Ahmet Yesevi'den ışık alması, ilim kaynağını da Horasan Alperenleri'nden tamamlaması son derece önemlidir.

Çıkış yeri bir Türk yurdu olan Pir-i Tüskistan, Hoca Ahmed Yesevi'nin düşüncesini Anadolu'ya getiren ve Kur'an ile Yesevi'nin düşüncelerini Türkçe konuşup Türkçe yazan ve Türkçe söyleyen Horasan Erlerinin önderi ve lideri olmuştur. (Altınok, 1993: 133).

Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş Veli ilişkisine önemli yer veren, Velâyetname başta olmak üzere, kaynaklar, Hacı Bektaş Velî'yi Anadolu'ya Ahmet Yesevi'nin gönderdiği üzerinde birleşmektedirler. Yine bu eserlerde Lokman-ı Perende'den ve en çok da şeyhi ve kendisine Rum diyarında halifelik veren üstadı kimliği ile Ahmet Yesevi'den söz edilmektedir.

Hacı Bektaş Veli, Horasan'dan Anadolu'ya, yani Sulucakarahöyük'e geldiği zaman kendisini ziyarete gelenlere ve kimliğini soranlara şöyle cevap verirdi:

*'Ben Türkistanlıyım ve Türkistan'ın Horasan şehrindenim. **Babam** Hz. Muhammed'in soyundan Şeyh İbrahim Sâni'dir, onun büyük oğluyum. **Annem**, Türkistanlı Şeyh Ahmed'in kızı Hatem hatun'dur. **Mürşidim** Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi, **Hocam** Lokman Perende, **Meşrebim** Hz. Muhammed, **Rehberim** Hz. Ali, **Nasibim** ise Yüce Allahü*

Taalâ 'dandır. ' Bundan sonra *Sulucakarahöyük* 'ten ocaklar uyandırır, insanlar yetiştirir, ilim ve irfanı ile Anadolu, Balkanlar ve diğer pek çok bölgelerde herkesi **'Türk milli birlik ve beraberliği**, bağlamında aydınlatırken (Altınok, 2007: 129):

"İlimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır. Kadınlarını okutmayan milletler yükselemezler" diye ikaz eder,

*"Ele dile bele sahip ol"*mayı hatırlatır,

"Bir olalım, iri olalım, diri olalım" der, toplumsal huzurun yolunu, ilminin sağlamlığını ve bütün insanlığı *'yetmiş iki millete aynı gözle baktığını ve kucakladığını'* gösterir.

Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya geldiği çağ olan XIII. yüzyılda Anadolu, Moğol zulmünün meydana getirdiği karışıklıklar içindeydi. Böyle bir ortamda Türkistanlı Hoca Ahmed Yesevî'nin düşünceleriyle Anadolu'ya gelen **Hacı Bektaş Velî Suluca Karahöyük**'e (Hacın) yerleşmiş, ezilen, hor görülen Türkmenleri etrafına toplayıp aydınlatmış, onlara iyiyi doğruyu, gerçeği, dostluğu ve kardeşliği telkin etmeye başlamıştır.

Türk diline değer verip dua ve niyazların Türkçe yapılması için var gücüyle çalışan Hacı Bektaş Veli'nin dünya görüşünde tasavvufî öğüt ve anlayışında ırk, din, dil ve mezhep ayrılıkları yoktur. Onun bu konulardaki tek ölçüsü tüm inançlara ve yetmiş iki millete aynı mesafede yaklaşmasıdır. (Altınok, 2007: 152).

Hacı Bektaş Veli'nin *Kitab'ul Fevaid*, *Besmele Şerhi*, *Şathiye*, *Fatiha Suresi Tefsiri* adlarıyla bilinen eserlerinin yanı sıra ünlü eseri *Makâlât* 'ında o şöyle der;

"Bilesin ki Yüce Allah'a giden yollar yaratılanların nefesleri sayısındadır. Gerçeğe ulaşmış kişiler bu dört mertebesi bulunan şariat, tarikat, marifet, hakikati bilmesi gerekir."

Hacı Bektaş Veli, Makâlât adlı eserinde, insanın Allah'a **dört kapı kırk makam**-dan geçerek ulaşacağını ifade etmektedir. Dört kapı kırk makam, aynı zamanda İslâm dininin temel değer ve öğretilerini de içermekte ve bir eğitim sistemi olarak devam ettirilmektedir. Hoca Ahmet Yesevî'den Hacı Bektaş Veli'ye kadar olan silsiledeki büyük şahsiyetler, çevrelerindeki insanlara İslâm'ı **'Oğuz Türkçesi'**yle öğretmeyi görev edinmişlerdir. (Güner, 1986: 75).

Türkistan piri Hoca Ahmet Yesevî'den ışık alması, görüşlerinin ve davasının, sonraları bütün dünyada yankılanmasına sebep olmuştur (Noyan, 1985: 99).

Bektaşilikte *dört kapı kırk makam*, Hz. Peygamber'in şu hadisi ile açıklanmaktadır:

'Şariat benim sözlerimdir. Tarikat benim işlerimdir. Marifet benim düşüncelerimdir. Hakikat benim ruhsal durumumdur.'

Hacı Bektaş Veli, insanın yiyip içmesini dahi, dört kapı kırk makama göre açıklamıştır. Böylece o dört kapı anlayışını günlük hayata taşıyarak, insanların inanç, ibadet ve ahlâkî gelişmelerine olumlu katkıda bulunmak istemiştir. Şeriat kapısında yiyen, içen kişi, rızık vereni, yani Allah'ı çok anar ve Allah'ına itaati yerine getirir. Tarikat kapısında rızıklanan kişi, yemede ve içmede israftan kaçınır. Hakikat kapısında rızıklanan kişi ise, Hakk'ı kendi zatında bulur ve öyle müşahade eder.

Güçlü bir ahlâk sistemini ön planda tutan *Velî*, yaşamında ve görüşlerinde miskinlik, başkalarının sırtından geçinme ve tembelliğe hiçbir zaman pirim vermemiştir. Çalışkanlık, atılganlık ve azimle *vatan sevgisini* aile bağlarıyla kuvvetli tutmaya özen gösteren Hacı Bektaş Velî, bu meziyetleriyle kendisinden önceki dönemlerde ortaya konulmuş, şer'î ve tasavvufî fikirleri eski Türk töreleriyle yoğurarak çağının şartlarına göre yorumlayıp Anadolu halkının aydınlanmasına önemli katkılarda bulunmuştur.

Selçuklu'dan Safevîler'e, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk devletlerinde yine onun düşünceleri ve yol göstericiliği görülür.

İnsanların yaşantısına yön vermesiyle, arkasında bıraktığı izin canlılığı, devamlılığı ve genişliğiyle Hacı Bektaş Veli; inanç, ahlâk, töre ve dil alanında da başlı başına bir kaynaktır.

Her konuda derin bir düşünür, felsefî bir mutasavvıf olan Hacı Bektaş Velî, aynı zamanda ilme, kadınların sosyal hayata girmelerine önem vermiş ve güçlü bir devlet, güçlü bir millet şuurunu Anadolu insanına öğretmeye çalışmıştır.

Anadili Türkçe'den başka, İslâm kültürünün belkemiği olan Arapça ve Farsça'yı kitap yazabilecek kadar iyi bilen, Sulucakarahöyük'e yerleşerek, *İhlara Vadisi*'ndeki Hıristiyan Rumlar'a komşu olan; en azından Fars, Arap, Rum ve Türk dillerinin konuşulduğu farklı medeniyet ve kültür gruplarıyla içli dışlı olan bir Türk büyüğünü bu kadar küçümsemek ilmin ve ilim adamlığının değerine, otoritesine halel getirmez mi?

Günümüz Alevi-Bektaşî toplumu bazı yanlışlarını, eksiklerini, hatalarını, günahlarını görüp de, ışığından yararlanmaya çalıştıkları "*aydın*"ları iyi tanımamaktadır. Bu cehalet karanlığından kurtulamamış olan Bektaşî, Alevi ve Sünnilerin bazıları yüzünden *Hazret-i Muhammed* (Aleyhisselâm)in, *Hz. Ali*'nin ve *Hacı Bektaş Velî*'nin birer aydın oluşlarına niye leke sürülsün ki? **Yarasalar** istemese de, güneş her gün dünyayı aydınlatıyor.

Öyle ise, her şeyi olduğu gibi, Hacı Bektaş Veli'yi de ilme teslim edelim. Bu milletin, bu insanların bazılarının Ahmet Yesevi denilince, Mevlânâ ve Yunus

Emre'yi duyunca göğsü kabarıyor da, her ikisine köprü olan Hacı Bektaş Veli denilince dudağı bükülüyorsa; bunda insanımızın değil, aydın bildiklerimizin kabahati, eksiklikleri vardır (Fığlalı, Tarihsiz: 162).

"Makalat" adlı kıymetli bir eserin müellifinin Hacı Bektaş Veli olmadığını bazıları iddia etseler bile, bu eserin içinde birkaç defa Hacı Bektaş Veli'nin ismi verilerek onun kendi sözlerinden nakiller yer alıyor. Eseri yazan kişi açıkça "Bu benim görüşüm" demiyor, Hacı Bektaş Veli'nin söylediğini ifade ediyor. Kendine ait sözleri, mısraları olduğu zaman da onları ayrıca belirtiyor. Bu bile, onun Hacı Bektaş Veli'ye ait olduğunu göstermeye yeter delildir. Niye Hacı Bektaş Veli'ye bu kadar cephe alınıyor (Coşan, 1990: 25)?

Burada, bilim dallarıyla ilgili birkaç örnekle konuya dikkat çekmek istiyorum. Daha sonra üzerinde özenle durulmalıdır.

"O bir ilahiyatçıdır. Her ne kim var, ihlâsla iman getirmek zorundadır" diyor. **"İmanın şartı altıdır"** derken, onun akidesinin doğruluğunu, yani "akait" ilmi ile olan doktrininin ilişkisini anlıyoruz.

"İki menzil arasında bir menzil" görüşüyle **"kelam"** ilmine vâkıf oluşunu görüyoruz. Dinî ve sosyal yaşantıyı çok güzel örneklerle açıklamasıyla ve devamlı akıl üzerinde durmasıyla,

"Akıllı olana bu kadar söz yeter" diyerek, düşünmeyi teşvik eder; çünkü, o **"mütefekkir"**dir.

"Akıl, idrak, ilham, hidayet, fikir, endişe (düşünce) gibi mefhumlar da gaiptir" diyerek **"mantık"** ve **"felsefe"** ilmini gösterir. **"İnsan kendini bilmeyince, Tanrı'yı nasıl bilecek ve görecektir"** diyerek mantığa önem verir. **"Şeytanın aslı şüphededir"** der. (Şardağ, 1989: 25).

"Bizim katımızda baba asıldır, anne köktür" der. Aklın yolu bir olduğuna göre, fazla söze gerek yok. (Öztürk, 1991: 57).

Onu yine, ondan dinleyelim:

"Dünyada kimi fıkıh, feraiz ilmini; kimi tefsir, hadis ilmini; kimi dil ilmini (sarf ve nahiv), kimi Arap ve Fars ilmini; kimi hakikat ilmini, kimi belâgat ilmini; kimi hendese ilmini; kimi astronomi (hikmet ve heyet) ilmini bilen, âlimler var. Değme adının da yetmiş iki manası vardır. Değme bir mânâsını bilmede bütün âlimler aciz kalır" (Atalay, 1991: 67).

"Malakat"ı düzenleyen, kitap hâline getirip hazırlayan kişi, Hacı Bektaş Veli'yi şu ifadelerle övüyor:

“Terbiye ve bilgi dolu, Şeriat kavminin müftüsü, ilimler hazinesinin maliki odur”.

O hâlde, bizlere düşen görev, bu ilim dallarını, daha geniş bir çerçevede, tek tek ele alıp incelemek veya inceletmek olmalıdır.

KAYNAKLAR

ALTINOK, Baki Yaşa. (1993) / (2007). Alevilik Hacı Bektaş Veli Bektaşlık. Oba Yayınları. Ankara.

ATALAY, Besim. (1991) / (1924). Bektaşilik ve Edebiyatı. Ant Yayınları. İstanbul.

COŞAN, Esad. (1900). Hacı Bektaş Veli, Makalat. Sad: Hüseyin Özbay. Kültür Bak. Yayınları. Ankara.

FIĞLALI, E. Ruhi. (tarihsiz). Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik. Selçuk Yayınları. İzmir.

GÜNER, Ahmet. (1986). Tarikatlar. Milliyet Yayınları. İstanbul.

KÖPRÜLÜ, Fuat. (1976). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. 3. Bsk. Diyanet İşl. Bşk.

NOYAN, Bedri. (1985). Bektaşilik - Alevilik Nedir? Ank.

OCAK, Ahmet Yaşar. (1992). Osmanlı İmparatorluğu’nda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler (XIV-XVII. yüzyıllar). TTK. Bas. Ankara.

ÖZTÜRK, Mürsel. (1991). Hacı Bektaş Veli ve Çevresinde Oluşan Kültür Değerleri Bibliyografyası. Kültür Bak. Yayınları. Ankara.

ŞARDAÇ, Rüştü. (1985). Her Yönü ile Hacı Bektaş Veli ve En Yeni Eseri Şerh-i Besmele. Karınca Mat. İzmir.

TTK Bas. Ankara.